

ЖАНР ФАТАЛЬНОЇ ДРАМИ В ТВОРЧОСТІ В.ГЮГО («БУРГГРАФИ»)

Пропонована стаття присвячена дослідженню драми В.Гюго «Бургграфи» та зіставленню цієї драми з фатальною драмою, яка набула популярності в перші десятиріччя ХІХ ст. в Західній Європі. Автор статті відмічає спільні риси між драмою «Бургграфи» та фатальною драмою та доводить, що драма В.Гюго виходить за межі суто фатальної драми за своїм змістом, проблематикою та засобом вирішення конфлікту.

Ключові слова: проблематика, суспільна мораль, конфлікт, драматичний сюжет, легенда.

Драма В.Гюго «Бургграфи» була задумана орієнтовно у 1839 році, під час мандрування Гюго по Рейну та була пов'язана з проблемою Рейну, яка активно дебатовалася в ліберальній пресі того часу. В вирішенні цієї проблеми були зацікавлені всі європейські країни та особливо Франція, Германія та Бельгія.

Гюго-драматург в творах 1820-х та особливо 1830 років, достатньо часто використовував сюжети з історії зарубіжних країн. Так, в основі сюжету драми «Бургграфи», останньої з написаних для сцени драм Гюго, лежать події германського середньовіччя – початку ХІІІ століття. Саме такий вибір сюжету пояснюється не тяжінням до екзотики чи відразую до сучасності. Історичний сюжет в драмі письменника передбачає тісний зв'язок моральної, філософської та політичної проблематики твору з подіями сучасності. У глибині середньовіччя Гюго намагається знайти відповідь на питання, що виникали в сучасному житті, в кожному історичному факті намагається відшукати глибинний зміст – загальнолюдські цінності, що закладені в основі історичного процесу.

Ідеї національного відродження Франції після Ватерлоо знайшли пряме втілення в драмі «Бургграфи». Матеріал для твору надало мандрування письменника у 1839 році по Рейну, котре, безумовно, було викликане інтересом Гюго до проблеми лівого берегу Рейну та взаємовідносинами двох сусідніх держав – Франції та Германії.

У 1833 році Гюго писав у передмові до драми «Марія Тюдор», що є два способи опанувати натопв в театрі – «засобом величного та засобом правдивого» [2, 7]

Правдиве, вважав письменник, полягає в глибинному розумінні автором епохи, що зображена, в умінні відтворити її сутність поєднанням історичних фактів та художнього вимислу. Величне, підкреслює Гюго, в створенні таких образів і характерів, що вміщують в собі величезний узагальнюючий та символічний зміст. Матеріал для таких широких узагальнень дають папери за всі попередні епохи в історії народів, впевнений драматург.

Саме такою епохою для Гюго стало ХІІ ст., імперія Фридріха Барбаросси. У передмові до драми «Бургграфи» Гюго пише: «В подібному сюжеті можна було б поєднати картину феодального роду з картиною героїчного суспільства, торкнутися обома руками високого та патетичного, почати з епопеї та закінчити драмою» [4, 398]

Між тим драма «Бургграфи» помітно відрізняється від інших драматичних творів Гюго. Саме в цьому творі з'являються елементи фатальної драми чи драми року, традиційними темами якої були кохання братів чи героїв, пов'язаних родинними зв'язками з однією жінкою (у Гюго – кохання Фоско і Донато до Джиневри, Гато і Отберта до Регіни) та тема кривавої спокуси через батьковбивство та дітовбивство тощо.

Як було вже зазначено, задум створення «Бургграфів» з'явився у Гюго наприкінці 30-х років. «На цей час фатальна драма була вже добре відома у Франції» [7, 103]. Найбільш помітні твори цього жанру були створені на протязі перших десятиріч ХІХ ст. Першою, у 1820 р. на французьку мову була перекладена драма Ф. Гріль – парцера «Праматір» (1817). В 1823 році вийшли переклади драми З. Вернера «24 лютого» (1810) та драма А. Мюльнера «Спокута» (1813). Крім того, в 20-30-х роках в журналах «Monde dramatique», «Revue europeenne», «Mercure de France», «theatre europeen» неодноразово з'являлися переклади окремих уривків з фатальних драм, створених різними авторами.

До 1839 року належить обробка драми З.Вернера «24 лютого» виконана для театру «Ренессанс» молодим драматургом К.Берне, одним з тих, хто сприяв розповсюдженню фатальної драми у Франції. У 1842 році в Одеоні відбулася прем'єра драми К.Берне «Спадковий гріх», яка була написана під впливом драм З.Вернера. В той самий час Гюго закінчує роботу над «Бургграфами», а через чотири місяці драма з'явилася на сцені театру Французької комедії.

Важливою рисою всіх вищезгаданих творів є ідея року, що визначає та вирішує конфлікт і стає ознакою, на підставі якої ці драми об'єднуються під назвою «драми року». «Фатальна драма, з якою Гюго ознайомився через переклади, здавалась французам з їх раціоналістичним мисленням, явищем типово германським. В драмі цього жанру дія відбувається в двох планах. Її зміст

знаходиться поза межами людського розуміння. З одного боку людина виконує свій задум, а з іншого – все це їй судилося заздалегідь в неосяжному рішенні долі. Все це здавалось породженням того особливого мислення, яке було характерним для німецької філософії та «південного» містичного світосприйняття» [5, 73].

Фатальна драма начебто виникла з глибин темного середньовіччя, з його жахами та приреченим світом, з його вірою у диявола та «сатанинською» релігією, яку Гюго зобразив в Романі «Собор Паризької Богоматері». Саме в фатальній драмі панує ідея провини кожної людини не тільки за свої злочини. Людина має нести відповідальність за всі гріхи людства. Ця необхідність, що примушує страждати людей, винних тільки в тому, що разом з ім'ям, багатством та родинними замками вони отримують у спадок від своїх предків і відповідальність за власні гріхи, зумовлює всі події, що відбуваються як щось невідворотне та закономірне, і в той самий час як панування рокової випадковості, підвладній невблаганній силі – фатуму.

Відомий французький драматург та літературний критик початку XIX ст.. П.Балланш підтримує фатальну драму і зображує людину під владою всесильного та неосяжного року та зображує людину як істоту, яка йде невідомими шляхами, наближаючись до невідомої цілі. Її кроки невпевнені, її пристрасті вводять її в оману, а обережність розставляє перед нею підступні капкани.

Герої фатальної драми сліпо йдуть назустріч тому, що не можливо уникнути. Вони приречені, не роздумуючи підкорюються незрозумілій їм силі.

Так само як і П.Балланш ідею рока розуміла і Жермена де Сталь. «Рок в епоху християнства – це моральна істина» – стверджує письменниця в роботі «Про Германію». Тільки в епоху християнства людина відчуває свою індивідуальність, в неї з'являється внутрішня моральна свідомість та відповідальність, вважає мадам де Сталь. Письменниця робить висновок, що роковий випадок, який карає за злочин та спокутуючи його, є проявом справедливої провиденціальної волі.

Однак позиція Гюго щодо фатуму, долі людини, випадковості та закономірності, приреченості чи свободи в її життя помітно відрізнялось від позицій мадам де Сталь, П. Балланша та авторів фатальної драми. Працюючи над своєю драмою з історії середньовічної Германії, яка мала показати початок нових часів та перемогу «світового» мислення над місцевим німецьким та становим, Гюго звертає увагу на фатальну драму. Разом з тим він має подолати основну ідею приреченості, яка з нею пов'язана, та відштовхуючись від власних поглядів на історію, перетворити «необхідність» на «свободу».

Вплив фатальної драми на «Бургграфів» виявляється і в постановці основної проблеми, і в суто зовнішніх деталях і театральних ефектах. В основі сюжету драми Гюго використовує одну з багато численних легенд, що виникли після смерті імператора. Згідно з історичними даними, Фридріх Барбаросса загинув у 1190 році в Малій Азії підчас Третього Хрестового походу, намагаючись переплисти Сідн. Легенда, яку використовує драматург, розповідає, що імператора врятували вівчарі, потім якимось таємниче він потрапив до Германії і знаходився у підземній печері, звідки має вийти через 20 років, коли прокинеться від чаклунського сну.

В драмі Гюго Фридріх Барбаросса в одязі жебрака приходять до замку старого бургграфа Іова, який багато років тому був проклятий та відлучений від церкви за свою непохитну боротьбу проти імператора. Автор не обмежує себе реальними історичними фактами. Свій сюжет він «не позичає в історії», а створює за допомогою декотрих вигаданих подій втілити моральну ідею, що була притаманною цілій епосі. Тобто в його драмі історичні персонажі живуть і діють поряд з вигаданими. Таким чином Гюго втілює ідеї свого головного теоретичного романтичного трактату «Передмова до драми «Кромвель», де підкреслює, що його завдання – «втілити в образах урок мудреців, перетворити філософську абстракцію в драматичну реальність, відчутну, захоплюючу, корисну» [3, 108]

Сюжет «Бургграфів» складний та сповнений таємниць. Головні персонажі драми – Іов, Барбаросса, Гвангумара, Отберт – самі не підозрюючи, пов'язані між собою таємничими зв'язками незалежно від своєї волі, вони одночасно опиняються в одному замку. Здається, всім керує випадок. Неочікувані ситуації змінюють одна одну. Однак, закінчення драми виявляється закономірним, логічним і справедливим. Випадок, як зображує драматург, не зруйнував закономірності, а, навпаки, підготував перемогу життя.

Розвиток дії драми «Бургграфи» попереджає обширна експозиція у вигляді діалогу рабів, з якого ми дізнаємось про події в замку, про персонажів драми, знайомимося з легендами про Барбароссу. З замку чується гомін шаленого весілля, пісні та сміх. А на сцені у той самий час ми бачимо рабів в кайданах і чуємо лязкіт. Тобто Гюго створює яскраву картину середньовічного суспільства.

Страшний замок здається непереможним, але загибель його вже підготовлена, вона назріла в ньому самому. Гюго пояснює це історичною закономірністю – насилля, грабежі, жорстокість бургграфів, які не визнають нічого крім влади вогню та зброї, рабства тих, хто не в змозі їм протистояти – ось обличчя цього суспільства, основою якого є бургграфський замок, одночасно «фортеця, палац та в'язниця» [4, 395].

В замку живе колись сміливий войовничий бургграф Іов, йому 100 років. Він бачить у який розпусті живуть його онуки та жорстоко страждає. Гюго каже, що Іова покарано у потомстві. Однак поступово його страждання посилюється, коли він розуміє, що ганьба – наслідок його власного злочину – боротьби проти імператора. Розуміння цього підвищує Іова та спокута робить гідним прощення.

Як вже було зазначено, дія драми «Бургграфи» відбувається в старому замку: перша дія – в галереї родинних портретів, друга – в залі зброї, третя – в підвалинах замку. Драматург приділяє велику увагу детальному опису місця дії, для нього це має принципове значення. Замок є не тільки яскравою декорацією. Його історія пов'язана з багаточисленними подіями, і в той самий час він живе начебто своїм життям. Як справжній романтик Гюго таким чином показує, що старий бургграфський замок символізує цілу епоху – середньовіччя, що обов'язково відійде у минуле.

Вплив фатальної драми на «Бургграфів» виявляється і в постановці основної проблеми, і в суто зовнішніх деталях та театральних ефектах. Автор надає містичного значення предметам і датам. Так, наприклад, день, коли Іову виповнюється сто років, має стати днем помсти, подібно тому, як в драмі З. Вернера всі злочини різних років відбуваються 24 лютого, – саме в цей день був проклятий рід батьковбивці. Так само в двох цих драмах є закривавлений кинджал, як зброя злочину, який десь висить на стіні та очікує дня рокової спокути.

Підкреслюючи спільні риси, між фатальною драмою та романтичною драмою Гюго «Бургграфи», необхідно відмітити і розбіжності між ними. Суттєві відмінності ми бачимо у вирішенні центральної проблеми драми «Бургграфи» та фатальної драми. В фатальній драмі головна воля провидіння, що веде до спокути, залишається незрозумілою для людини. До останньої хвилини люди їй сліпо підкорюються та продовжують знаходитись у владі гріха та рокової необхідності. Ідея пробудження моральної свідомості та вільного підпорядкування справедливій провиденціальній волі в драмі рока відсутня, а в драмі «Бургграфи» саама в цьому втілений основний її пафос. Каття старого бургграфа Іова за своє минуле життя – це його моральне відродження та перший крок до розуміння вищої справедливості. Великі моральні істини люди не розуміють. Спочатку їх пізнають найбільш видатні представники людського роду. Але «разом з істиною та новою моральною ідеєю, в цих видатних людях пробуджується нездоланне бажання поділитися з іншими цими новими ідеями» [1, 330]. Саме це намагається показати Гюго в цій драмі, спираючись на трактовку ролі особистості в історії характерної для романтичної філософії.

Гюго впевнений: підіймаючи до свого рівня людство, видатні люди сприяють прогресу. В драмі «Бургграфи» виконує імператор Барбаросса та Іов.

Маючи певні спільні риси, фатальна драма та драма «Бургграфи» виявилися багато в чому нерівноцінними. Фатальна драма незмінно обмежувалася вузькими рамками сімейної трагедії та спадкового прокляття і вирішувала моральну проблему в суто особистому, абстрактно-етичному плані. А в драмі «Бургграфи», як ми вже зазначили, моральна проблематика набуває широкого філософсько-історичного та соціального змісту, що був тісно пов'язаний з великими проблемами становлення сучасної Гюго Європи.

В зміні століть, послідовній зміні подій Гюго знаходив єдиний зміст розвитку європейських народів. Уроки середньовічної Германії корисні Франції майбутнього та французькій цивілізації, як однієї з найдемократичніших в Європі – вважав письменник. Імператор протистояв королям як носій ідеї об'єднання ворогуючих народів Європи. Саме цим і пояснюється звернення Віктора Гюго до німецької історії та до традицій фатальної драми, межі якої він безумовно надзвичайно розширив, а зміст та проблематику підняв до загальнолюдського значення.

Список використаних джерел

1. Гизо Ф. Общая цивилизация в Европе /Ф. Гизо. – Л., 1953. – 560 с.
2. Гюго В. Собрание сочинений в 15 т. Т. 4/ В. Гюго. – М.: Худож. лит., 1954. – 461с.
3. Гюго В. Собрание сочинений в 15 т. Т. 14/ В. Гюго. – М.: Худож. лит., 1956. – 765с.
4. Гюго В. Собрание сочинений в 2- т. Т. 2/ В. Гюго. – М.: Худож. лит., 1967. – 375с.
5. Giraud I. Etude sur quelques sources des «Baugaves» / I. Giraud. – Paris : Editions Nathan, 1970. – 230 p.
6. Stail I. De l'Allemaghe / I. Stail. – Paris: Academie, 1965. – 394p.
7. Stein M. Victor Hugo / M. Stein. – Paris : Le Cavalies Bleu, 2007. – 315 p.

Summary. This article dedicated of the investigation of V.Hugos drama “Burgraves” and comparing this drama with the fatal drama, which was popular in the beginning of the XIX century in the West Europe. Author of the article shows the united features between the drama “Burgraves” and fatal drama and decides, that drama of V.Hugo exits of the borders of the fatal drama by its sense, problematic and method of the solving of conflict.

Key words: problematic, social moral, conflict, dramatic, legend.